

hypotheekrenteaftrek beperken / inkomenstoets voor sociale huurwoningen / woningcorporaties terug naar publieke taken / gebruik, niet bezit van auto kost meer / duurzame diervriendelijke landbouw

Anders leven en wonen

D66 streeft naar een schoon en leefbaar land. Een land waar het prettig leven is, waar mensen plezierig kunnen wonen, zich vrij en snel kunnen bewegen en kunnen genieten van het landschap om hen heen. In een dichtbevolkt land als Nederland is een effectieve inrichting van onze leefomgeving cruciaal, zodat wonen, werken en recreëren goed met elkaar kunnen worden gecombineerd.

D66 streeft naar een duurzame samenleving, waarin stad, land en natuur niet los van elkaar worden gezien. Heldere keuzes zijn nodig. Wat doen we waar wel en waar niet?

D66 streeft naar een samenleving waarin mensen zich voortdurend bewust zijn van de gevolgen van hun keuzes. Gevolgen voor henzelf, voor de mensen om hen heen en voor toekomstige generaties. Ook onze kinderen en kleinkinderen hebben recht op een schone en leefbare omgeving.

Onze leefwijze heeft veel invloed op de omgeving. Het besef dat we onze natuurlijke omgeving uitputten, dringt steeds meer door. In sneltreinvaart raken we door onze natuurlijke hulpbronnen heen. De negatieve effecten daarvan worden steeds beter merkbaar. Voor ons milieu, onze natuur, onze waterhuishouding, kortom: onze leefomgeving. In het relatief kleine en dichtbevolkte Nederland ervaren we ook dat er grenzen zijn aan de groei van onze mobiliteit. We kennen grote drukte op de wegen en op het spoor. Met als gevolg: op teveel momenten op de dag lange files en overvolle treinen. Vooral in de Randstad en rond de grote steden elders.

Tegenover teveel drukte rond de steden staat de leegloop in veel landelijke gebieden. Regio's in bijvoorbeeld Oost-Groningen, Zeeland en Zuid-Limburg hebben te kampen met bevolkingskrimp en teruglopende voorzieningen. De veranderende bevolkingsamenstelling en -spreiding vragen om een intelligente herziening van de wijze waarop we onze steden en ons landelijk gebied inrichten. In dat kader is het ook nodig om de woningmarkt beter te laten functioneren: starters kunnen zich nauwelijks een passend koop- of huurhuis veroorloven en het huidige belasting- en huursubsidie regime staan doorstromen op de woningmarkt in de weg.

Om deze uitdagingen het hoofd te bieden, wil D66 een samenhangende ruimtelijke aanpak. Samenhang tussen wonen, werken, recreëren, bewegen, produceren en consumeren. Met goede afstemming tussen het lokale, regionale en (inter-)nationale niveau. Want een goede inrichting van onze ruimte en infrastructuur is belangrijk voor de economie. Op lokaal en regionaal niveau gaat het om inrichting van onze steden enerzijds en ons landelijk gebied anderzijds. D66 wil dat het goed wonen is in elke stad en wijk. Met voldoende groen, betaalbare en goede woningen en goede verbindingen binnen en buiten de stad. D66 heeft ook aandacht voor de problemen in steden, vooral in achterstandswijken. Daar werken overheid, bedrijfsleven, corporaties en onderwijs samen aan de leefbaarheid voor mensen. In landelijke gebieden ziet D66 in bevolkingskrimp ook kansen. Kansen om diverser te bouwen, met meer groen. Kwaliteit in plaats van kwantiteit.

Om 'Nederland Distributieland' in beweging te houden en tegelijkertijd onze leefomgeving niet verder aan te tasten, kiest D66 voor duurzame mobiliteit. Dat wil zeggen: goed openbaar vervoer en een kilometerbeprijzing voor weggebruikers. De landelijke overheid staat daarbij garant voor richtinggevende investeringen in bijvoorbeeld het hoofd(spoor)wegennet, stedelijke ontwikkeling en de ruimtelijke economische structuur. De overheid biedt verder bescherming van waardevol landschap, ruimte voor duurzame energieopwekking en beveiliging tegen het water. En om onze landbouw toekomstbestendig te maken, moeten we ons inzetten voor een duurzame, diervriendelijke voedselketen en alternatieven voor vleesconsumptie.

Een mooi, leefbaar en duurzaam land is in de eerste plaats een grote verantwoordelijkheid voor de mensen die er zelf wonen. Wijzelf dus. Ieder individu streeft ernaar werken, wonen en recreëren zo goed mogelijk in te vullen, maar heeft daarbij de plicht om weldoordacht om te gaan met zijn of haar leefomgeving. Een mooi, leefbaar en duurzaam land is immers niet alleen bedoeld voor wie nu leeft. We hebben de dure plicht toekomstige generaties niet op te zadelen met de gevolgen van de manier waarop wij nu leven. Sterker nog, wij hebben een opdracht naar de toekomst: je laat je land achter zoals je het aantrof en liefst iets beter.

Ruimte en infrastructuur

Goede inrichting van ruimte en infrastructuur is belangrijk voor de economie. Ons netwerk van steden functioneert als een uitgestrekte metropool, en vormt een hoofdschakel tussen Europese, trans-Atlantische en Aziatische markten. Om deze pijlers voor onze welvaart en positie in de wereld sterk te houden en duurzamer te maken zijn grote ruimtelijke investeringen nodig in stedelijke netwerken, vervoerssystemen, zakencentra, industriegebieden en energieknooppunten. De huidige structuurpolitiek is echter te zeer versnipperd en gericht op kwantiteit. Ook het structuurbeleid voor de transportsector vraagt een kanteling van kwantiteit naar kwaliteit. 'Nederland Distributieland' verlangt een integraal ontwikkelingsprogramma in plaats van vele losse projecten voor de transportsector, de zeehavens, luchthavens, achterlandverbindingen en logistieke centra. De koers moet worden verlegd naar kwaliteit en samenhang, naar innovatie, duurzame energie en hoogwaardige dienstverlening.

Voor de strategie voor Nederland als aantrekkelijke stadsdelta in Europa moeten nu stappen worden gezet. De waterveiligheid van Nederland maakt daarvan onderdeel uit.

- **Dynamische steden en leefbare buurten.** Onze steden zijn de motoren van de economie en een bron van innovatie en verandering. D66 wil dat het goed wonen is in elke stad en buurt, met voldoende groen, betaalbare en goede woningen, een rijk cultuuroord en goede verbindingen binnen en buiten de stad. De steden kennen grote problemen, vooral in achterstandswijken. Een tweedeling is ontstaan tussen dynamische groeiwijken en stagnerende probleemwijken.
- **Woonservicewijken in grote steden.** D66 steunt de plannen voor woonservicewijken in grote steden en ook de bouw van aanleunwoningen bij verzorgingscentra.
- **Rechtvaardige financiering van stedelijke ontwikkeling.** Het huidige grondbeleid werkt vertragend en heeft tot gevolg dat winsten op plaatsen komen waar ze niet horen. De herstructurering, verdichting, maar ook de vergroening die nodig zijn om onze steden dynamisch en aantrekkelijk te houden verlangen grote investeringen. Hervorming van de grondpolitiek is daarom onontkoombaar. Middelen moeten daarvoor aan woningcorporaties kunnen worden onttrokken. Het zelfrealisatieprincipe, dat grondeigenaren bij bestemmingswijziging het alleenrecht geeft op ontwikkeling, moet worden heroverwogen. De bouwopgave in de groeiende delen van Nederland moet zo worden vormgegeven en gerealiseerd dat het beperken van de woon-werkafstanden, gebruik maken

van vormen van duurzame mobiliteit en het ontzien van gebieden met natuurwaarde voorop staan. Binnenstedelijk bouwen, bouwen in de buurt van OV-knooppunten en bouwen nabij belangrijke bestemmingen zijn de speerpunten van het ruimtelijk orderingsbeleid. Ook is de decentralisatie van de ruimtelijke inrichting (te) ver doorgeschoten. De concurrentie tussen gemeenten moet beteugeld worden door een meer sturende ruimtelijke orderingshiërarchie waarin de landsdelen (provincies) regie kunnen voeren over het bestemmen van grond voor bijvoorbeeld bedrijventerreinen, waarbij de regio als geheel wordt betrokken in een duurzame maatschappelijke afweging.

- **Meer en slimmer groen in de stad.** D66 wil meer groen in steden. Bij de bouw van elke woning moet worden gestreefd naar een betere verhouding tussen gebouwen en groen per (nieuwe) woning. Dat betekent meer stadsparken en meer groen, in kwantitatief - en als dat niet mogelijk is - kwalitatief opzicht. Meer groen zal vanuit het oogpunt van duurzaamheid en ruimtebeslag in combinatie met hogere stedelijke dichtheden gerealiseerd moeten worden rekening houdende met de lokale karakteristiek. Bij nieuwe woonwijken mag er niet worden bezuinigd op de groenvoorzieningen en moeten speelvoorzieningen en trapvelden gestimuleerd worden.
- **Samenwerken om achterstandswijken aan te pakken.** Voor het geven van financiële steun aan achterstandswijken wordt samenwerking vereist tussen lokale overheden, corporaties, het onderwijs en de zorgsectoren en participatie van burgers, bedrijven en verenigingen. Diversiteit in de samenstelling van de bevolking geeft onze steden levendigheid en variatie. Variatie mag echter geen tweedeling worden. De overheid heeft wel een rol bij het aanpakken van achterstand, zwak onderwijs en zwakke sociale verbanden.
- **Veranderende publieke rol bij stedelijke planontwikkeling.** D66 wil dat regelgeving rondom multifunctionele projecten - op bijvoorbeeld het gebied van wonen en zorg, wonen en onderwijs of wonen en werken - wordt vereenvoudigd, zodat ontwikkelingstrajecten korter worden. Stedelijke planontwikkeling moet veel meer ruimte bieden aan initiatieven van burgers en bedrijven zelf. Hier hoort een faciliterende, voorlichtende en initiërende overheid bij.
- **Publiek private samenwerking.** Bij de ontwikkeling van ruimtelijke plannen ziet D66 een belangrijke rol voor marktpartijen. Daarvoor moeten de overheden eerst de kaders uitzetten (publiek-publiek) en daarna is er een

optimale rol voor het bedrijfsleven weggelegd (publiek-privaat).

- **Leegstand bestrijden.** Onroerend goedeigenaren moeten via regelgeving en financiële prikkels worden aangespoord tot een actieve bijdrage aan de benodigde stedelijke vernieuwing. D66 wil ook dat zij nog actiever leegstand tegengaan en investeren in de omzetting van ongebruikte ruimtes (bijvoorbeeld boven winkelpanden) in woningen. Starters, senioren en mogelijk ook andere woningzoekenden krijgen daarmee meer kans om een woning te vinden. Bovendien draagt bewoning bij aan de sociale veiligheid. De middelen die de overheid heeft om leegstand te voorkomen zijn nog niet toereikend. Zolang deze middelen niet toereikend zijn, vindt D66 het te vroeg om het kraakverbod in te voeren. Kraken mag niet gecriminaliseerd worden.
- **Bedrijventerreinen beter benutten.** De ruimte op de bestaande bedrijventerreinen moet beter worden benut en nieuwe terreinen kunnen alleen bij hoge uitzondering worden aangelegd; alleen als is aangetoond dat het onmogelijk is de behoefte te accommoderen op één van de bestaande terreinen of als daarmee verplaatsing van bedrijven uit de stad mogelijk wordt en er daardoor nieuwe woningen kunnen worden gebouwd. Een uitwisseling tussen terreinen is vanzelfsprekend ook mogelijk. Verder wordt gestimuleerd dat gemeenten regionaal meer gaan samenwerken bij het ontwikkelen van bedrijventerreinen. Veel mensen ervaren de bedrijfsgebouwen op zichtlocaties als 'lelijke dozen' die de ruimtelijke kwaliteit en aantrekkelijkheid van het landschap aantasten en het gevoel van 'volte' versterken. D66 vindt het de hoogste tijd deze aantasting tegen te gaan.
- **Ruimtegebruik toekomstvast.** Bouwen en de ruimte inrichten doen we voor de zeer lange termijn. Trends kunnen snel veranderen. Daarom moeten we wijken, buurten en gebouwen van hoge kwaliteit, lange levensduur, energiezuinig en met zoveel mogelijk flexibiliteit ontwikkelen.
- **Bevorderen structurele alternatieven voor wegvervoer.** D66 wil het gebruik van spoor- en vaarwegen voor goederen en personen stimuleren, onder meer door stimulering van het gebruik van de Betuweroute voor goederen vanuit vooral de Rotterdamse en Amsterdamse havens.
- **Mainport Schiphol duurzaam versterken.** De internationale bereikbaarheid van Nederland is essentieel voor onze positie als internationaal zaken- en innovatiecentrum. De luchthaven Schiphol is een vitale schakel in de Nederlandse economie. Het is een bedrijf met een

belangrijke maatschappelijke functie. D66 wil de mainportfunctie van Schiphol duurzaam versterken. Hiertoe dient Schiphol zich selectief te ontwikkelen. Een nieuw milieustelsel waarbinnen de luchtvaart duurzaam kan groeien is hiervoor een randvoorwaarde. Dit stelsel, dat op hoofdlijnen gereed is, moet operationeel uitvoerbaar, hinder beperkend, innoverend, eenvoudig en voorspelbaar zijn. D66 hecht eraan dat de doelstelling van Schiphol wordt waargemaakt; dat de luchthaven klimaatneutraal wordt voor de eigen activiteiten, energiebesparing doorvoert en het aandeel duurzame energie vergroot. Lokale omstandigheden, zoals de kwetsbaarheid van natuur en landschap, de nabije aanwezigheid van buitenlandse luchthavens en draagvlak in de regio, en niet het capaciteitsgebrek op Schiphol, moeten leidend zijn voor een eventuele afwenteling van de druk van Schiphol op regionale luchthavens

- **Verduurzamen luchtvaart.** De toenemende mobiliteit moet niet ten koste gaan van de duurzaamheid van onze samenleving. De CO₂-uitstoot in de verkeer- en vervoerssector groeit harder dan in welke andere sector dan ook. Verduurzaming van de luchtvaart is voor D66 een voorwaarde voor verdere groei, dit heeft echter alleen zin in Europese context. Daarom wil D66 alleen een vliegtax op Europees niveau, en één Europees luchtruim invoeren. De werkelijke kosten moeten in de vluchtprijs doorberekend worden.
- **Geen doorstart van Luchthaven Twente.** D66 blijft tegen een doorstart van Luchthaven Twente. Voor een commerciële luchthaven is de beoogde lokatie ongeschikt. Daarnaast past een nieuwe luchthaven niet binnen de duurzaamheidsgedachte.
- **Transparantie milieugezondheid op locatie.** Fijnstof, slechte luchtkwaliteit, geluidsbelasting, slaapverstoring, en hoge voltages hoogspanning zijn bewezen risicofactoren voor de gezondheid, met verhoogde kans op ziekte op latere leeftijd. De overheid moet actief het initiatief nemen tot monitoren van luchtkwaliteit, geluids-overlast en andere vormen van milieubelasting op die locaties waar een hoge waarde en mogelijke normoverschrijding verwacht kan worden, zoals bijvoorbeeld bij de geluidsproductie van vliegbewegingen in de ruime omgeving rond Schiphol. Waarbij 'meten is weten' voorop staat, boven schattingen van ingewikkelde rekenmodellen en waarbij open, transparante communicatie over de metingen naar burgers een actieve plicht is van de overheid.
- **Duurzame en veilige waterhuishouding.** D66 wil de Nederlandse waterhuishouding voortvarend op een duurzame wijze herinrichten. Onder andere door het grootschaliger afkoppelen van regenwater, meer inzetten

op innovatieve sanitatie en snellere herinrichting van watergangen in het landelijk en stedelijk gebied. D66 wil zich concentreren op het goed uitvoeren van bestaande plannen. We gaan in Nederland verstandig om met water, en het is van groot belang dat te blijven doen. Bescherming van Nederland tegen de gevolgen van de klimaatverandering is en blijft in de komende decennia belangrijk. D66 steunt dan ook de huidige verbetermaatregelen, zoals het Hoogwaterbeschermingsprogramma, het programma Ruimte voor de rivier en de WB-21 maatregelen. Wel wil D66 de planning voor deze programma's flexibeler maken tot na 2015, om de kosten beter te spreiden en mogelijkheden voor maatschappelijke meerwaarde en besparende innovaties de kans te geven. D66 heeft op voorhand bezwaren tegen een verhoging van het IJsselmeerpeil met maximaal 1,5 m. zoals voorgesteld door de Deltacommissie. Dit vooral vanwege de aantasting die dit zou veroorzaken aan de historische steden, dorpen en landschappen langs de voormalige Zuiderzeekust. D66 wil eerst zoeken naar alternatieve oplossingen, zoals het tegengaan van verspilling via het hoofdwatersysteem en het terugdringen van watergebruik bij de grootverbruikers. In het Groene Hart zijn vormen van bosteelt en tuinbouw ingevoerd die zeer hoge eisen stellen aan de waterkwaliteit. D66 pleit voor onderzoek naar teelten die een hoger zoutgehalte kunnen verdragen. Pas als genoemde alternatieven geen soelaas bieden en gekeken is naar de effecten op het totale Deltagebied, is een verhoging van het IJsselmeerpeil acceptabel.

Anders wonen: Woningmarkt van het slot

Een goede woning voor iedereen. De woningmarkt is de afgelopen decennia volledig op slot geraakt. Dit geldt zowel voor de huur- als voor de koopmarkt. Hierdoor krijgen starters op de woningmarkt geen kans om een goed huis te huren of te kopen en zitten mensen vast in hun woning. De prijzen van koopwoningen zijn in de afgelopen decennia fors gestegen en de gemiddelde starter kan zich geen koophuis veroorloven. Daarnaast kampt Nederland met een woningvoorraad die niet voldoet in kwantiteit en kwaliteit. Het gebrek aan toegang en aan doorstroming leidt niet alleen tot maatschappelijke onvrede, maar ook tot economische schade.

Om de woningmarkt structureel van het slot te halen, zijn volgens D66 grootschalige hervormingen noodzakelijk. Zowel de huur- als de koopmarkt moeten worden hervormd. Dus niet alleen de hypotheekrenteaftrek en de overdrachtsbelasting, of alleen de huurtoeslagen en de huurregulering, maar het geheel. Het vergt eveneens een ander ruimtelijk ordeningsbeleid, een beleid dat gericht is op minder overheidsingrijpen. Opdat vraag en aanbod beter op elkaar aansluiten en doorstroming op de woningmarkt wordt bevorderd.

Het systeem van de hypotheekrenteaftrek leidt er toe dat de fiscale bevoordeling door de overheid –relatief en absoluut– toeneemt met de stijging van het inkomen. Tegelijkertijd zorgt het ervoor dat Nederlandse gezinnen hoge hypotheekschulden hebben en weinig aflossen. D66 wil het systeem hervormen zodat het weer doet waarvoor het is bedoeld: het stimuleren van het kopen van een eigen huis. De fiscale aftrek zal echter meer gericht worden ingezet, waardoor vooral starters profijt hebben van de regeling.

Bij dit alles past wel een kanttekening: hervormingen op de woningmarkt kunnen alleen voorzichtig en geleidelijk. Daarom is D66 voorstander van zorgvuldige overgangstermijnen. Hierbij zal D66 rekening houden met de verwachtingen en de daarop aangegane verplichting van huidige woningbezitters.

In onze voorstellen hanteren wij een aantal uitgangspunten: allereerst voeren wij wijzigingen geleidelijk en voorspelbaar door om onrust op de woningmarkt te voorkomen. Ten tweede willen wij af van de perverse prikkel om met zo veel mogelijk schulden en een zo laag mogelijke aflossing een huis te financieren. Ten derde willen we de bevoordeling van mensen met hoge inkomens geleidelijk afbouwen. De hypotheekrenteaftrek is niet bedoeld voor inkomenspolitiek. Tenslotte streven wij uiteindelijk naar een versimpeling van de regels.

Daarom stelt D66 een geleidelijke hervorming van de hypotheekrenteaftrek voor. Uitmondend tenslotte in een stelsel waarbij we fiscaal uitgaan van een aflossing van elke hypotheek in 30 jaar en waarbij alle inkomensgroepen tegen hetzelfde percentage van 30% de hypotheekrente mogen aftrekken.

- **Hypotheekrenteaftrek gaat uit van een lineaire aflossing.** Op dit moment is er een 'boete' op het aflossen van een hypotheek. Met elke aflossing daalt immers de hoofdsom waarover fiscaal aftrekbare rente wordt betaald. D66 wil zich niet mengen in de wijze waarop mensen hun hypotheek structureren. Maar wil wel af van prikkels die leiden tot minder aflossen of tot hypotheekvormen met maximale schulden. Bij de renteaftrek gaat D66 daarom uit van een aflossing in dertig jaar. Elk jaar daalt de som waarover rente afgetrokken mag worden met 3,3%. Fiscaal neemt D66 daarmee een lineaire aflossing in dertig jaar aan. Dit stimuleert sparen en niet het hebben van schulden. Voor bestaande hypotheekrenteaftrek begint deze lineaire afbouw van het aftrekken van de hypotheekrente bij de inwerkingtreding van deze regeling. De betrouwbaarheid van de overheid staat aan terugwerkende kracht in de weg. Voor zover onder deze maatregel geen rente meer mag worden afgetrokken verhuist het corresponderende deel van de schuld naar de sparen en beleggen box (nu box 3).

- **Gelijk trekken hoogste belastingtarieven voor hypotheekrenteaftrek.** Om de fiscale bevoordeling van huizenbezitters met hoge inkomens geleidelijk te verminderen wordt over een periode van tien jaar het toptarief waartegen kan worden afgetrokken, nu 52%, jaarlijks met een procent verminderd. Over tien jaar is daarmee het maximale belastingtarief waartegen hypotheekrente kan worden afgetrokken teruggebracht tot 42%. Deze geleidelijke aanpassing draagt bij aan duurzame overheidsfinanciën op de langere termijn, maar voorkomt ongewenste korte termijn effecten voor de financiën van woningbezitters.

- **Hypotheekrenteaftrek naar zijn eerlijkste vorm.** Als na tien jaar de woningmarkt inderdaad gezonder is, volgt een laatste verandering. In twaalf opvolgende jaren daalt het hoogste aftrektarief van 42% telkens met een procent, tot uiteindelijk (vanaf nu na 22 jaar) 30%. Een tarief dat dan geldt voor iedereen, waarna overwogen kan worden om de gehele hypotheekschuld naar box 3 over te brengen. Daarmee wordt de fiscale behandeling nog eerlijker en simpeler uit te voeren. Deze hervormingen gelden voor bestaande en nieuwe hypotheeken. Dat moet, want anders gaat de woningmarkt op slot.

- **Overdrachtsbelasting en eigen woningforfait verdwijnen geleidelijk.** D66 is van mening dat bij geleidelijke afbouw van de hypotheekrenteaftrek uiteindelijk ook de overdrachtsbelasting en het eigen woningforfait moeten verdwijnen. Om starters te helpen wordt de overdrachtsbelasting voor hen met ingang van 2011 afgeschaft. Gezien de huidige financiële ruimte wordt tijdelijk gewacht met het afschaffen van overdrachtsbelasting en eigen woningforfait. Het definitieve moment en tempo van afschaffen wordt uiterlijk in 2014 bepaald. Geleidelijke afschaffing zal in ieder geval niet later plaatsvinden dan gelijktijdig met de verlaging van de hypotheekrenteaftrek van 42% naar 30%. De eigen woning blijft gedurende deze transitieperiode fiscaal in Box 1.

Anders huren: betere -doorstroming, minder 'scheefwonen'

Door de grote regulering en de doelstellingen die aan de sociale huursector zijn verbonden, is ook de huurmarkt op slot gegaan. Sociale huurwoningen zijn gesubsidieerd, waardoor mensen niet de werkelijke prijs betalen voor hun woning. Dit betekent bijvoorbeeld dat een sociale huurwoning in het gewilde centrum van Amsterdam net zo duur is als een zelfde woning in de buitenwijken van de stad. Daarnaast bestaat er in Nederland nauwelijks een huurmarkt voor huizen in de vrije markt; of er zijn sociale huurwoningen of er zijn heel dure huurwoningen. Het middensegment ontbreekt in Nederland.

De gevolgen zijn bekend: stagnatie op de woningmarkt, lange wachtlijsten, illegale onderverhuur en tegelijkertijd het achterblijven van de bouw van nieuwe en goede (sociale) huurwoningen. Voor de starters op de huurmarkt (de 'outsiders') is het heel lastig om een goede woning te vinden. Maar ook de mensen die al huren, kunnen hun positie maar moeilijk verbeteren en stromen niet door naar betere woonruimte.

- **Huurtoeslag blijft.** D66 wil dat de huurtoeslag blijft voor diegenen die het echt nodig hebben.

- **Andere waardering gesubsidieerde woningen.** Bij de waardering van gesubsidieerde woningen wordt beter gekeken wat het woongenot is van de woning en woonomgeving. Het puntenstelsel wordt hervormd, zodat meer rekening kan worden gehouden met de lokale marktomstandigheden. Als huren stijgen dan gebeurt dit geleidelijk en wordt als principe de koopkrachtontwikkeling van modale huishoudens gevolgd.

- **Jaarlijkse inkomenstoets.** Een groot deel van de sociale huurwoningen wordt bewoond door mensen voor wie deze woningen niet bedoeld zijn. Dit 'scheefwonen' wordt veroorzaakt doordat alleen op het moment van toetreden wordt gekeken naar het inkomen. Bij veel mensen verbetert gedurende hun carrière de inkomenspositie. Om scheefwonen tegen te gaan, voert D66 een jaarlijkse inkomenstoets in die voor iedereen geldt. Op het moment dat mensen in staat zijn om een hogere huur te betalen, kan ook de subsidie op de woning worden verlaagd. Deze aanpassing wordt geleidelijk ingevoerd en dient in verhouding te staan tot koopkracht-ontwikkeling en het deel van het netto huiskomen dat besteed wordt aan huur. Zo komen we geleidelijk tot een meer rechtvaardige situatie, die bovendien meer stimulansen geeft om nieuwe betaalbare huurwoningen te bouwen.

Woningcorporaties

Op dit moment is de positie van de woningcorporaties onduidelijk: zijn het private of publieke organisaties? D66 is van mening dat de woningcorporaties een maatschappelijke taak hebben en beschouwt hen als publieke organisaties. D66 vindt dat het aandeel van corporaties in de totale huurwoningvoorraad te groot is (75% van alle huurwoningen).

Door te hervormen blijven minder corporaties bestaan die zich werkelijk richten op hun kerntaak: het aanbieden van goede en betaalbare sociale huurwoningen voor de lagere inkomens. Voor de corporaties die uittreden uit het bestel van toegelaten instelling geldt dat ze geleidelijk meer

'normale' bedrijven kunnen worden die commercieel werken, gewoon belasting betalen over hun winsten en bovendien een prikkel hebben om meer en goede woningen te bouwen. Door deze maatregelen blijft een kleinere sociale huursector over en wordt de doorstroming bevorderd. Dan komt eindelijk ook de huurmarkt weer in beweging en zullen de wachtlijsten korter worden.

- **Terug naar de kerntaak.** Woningbouwcorporaties moeten hun belangrijke gemeenschapstaak (nog) beter en transparanter verrichten. De principes zijn: schoenmaker hou je bij je leest en gelijke monniken gelijke kappen. De kerntaak is het bouwen en beheren van betaalbare huurwoningen. Alle activiteiten moeten daar aan gerelateerd zijn. Het corporatiesysteem wordt meer sociaal en meer transparant.

- **Kleinere sociale huursector.** D66 wil dat de omvang van de sociale huursector meer in lijn wordt gebracht met de doelgroep. Dit kan door corporaties de mogelijkheid te bieden om uit te treden uit het bestel van toegelaten instelling. Aangezien de corporaties vooral vermogen hebben opgebouwd dankzij de actieve steun van de overheid, moeten uittrekkende corporaties dat vermogen wel afdragen aan de overheid.

Kwaliteit van het woningaanbod

Naast verbetering van de markt voor koop- en huurwoningen zijn maatregelen nodig om de kwantiteit en kwaliteit van het woningaanbod beter aan te laten sluiten bij de behoeften.

- **Meer en gemengd bouwen.** D66 wil af van de rigide quota voor sociale woningen bij nieuwbouw. De woningbouw ligt achter op schema. Het aanbod blijft achter bij de vraag. Vooral starters kunnen moeilijk een geschikte woning vinden. D66 wil dat falen herstellen door bij de verkoop van bouwgrond als voorwaarde te stellen dat binnen een vaste termijn werkelijk wordt gebouwd. Daarbij moet veel aandacht zijn voor de kwaliteit van de bouw. Vooral in achterstandswijken wil D66 dat er divers wordt gebouwd zodat ook mensen met hoge en middeninkomens er een passend huis kunnen vinden. Segregatie in het onderwijs en achterstanden op de arbeidsmarkt nemen toe als buurten eenzijdig zijn samengesteld. D66 wil vergroting van de sociale samenhang en leefbaarheid in dorpen, wijken, buurten en straten, door invulling te geven aan het woonaspect van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO).

- **Makkelijker splitsen en samenvoegen woningen.** D66 wil dat splitsen en samenvoegen van woningen

makkelijker wordt gemaakt. Bestaande woningen moeten makkelijker gerenoveerd kunnen worden. Omdat dit leidt tot beter passende woonruimte, maar ook omdat dit een bijdrage levert aan de verhoging van de kwaliteit en duurzaamheid van bestaande woningvoorraad. De bureaucratische remmingen om woningen te splitsen en samen te voegen moeten worden beperkt.

- **Meer short-stay huisvesting.** D66 wil hervormingen in de huisvesting voor tijdelijke werknemers. Niet-gecertificeerde uitzendbureaus stoppen tijdelijke werknemers vaak weg in te kleine woningen. Wij willen dat de gemeente meer initiatieven neemt voor zogenoemde short-stay huisvesting. Daarmee kan erop worden toegezien dat de problemen zich niet in één wijk -concentreren.

Duurzame mobiliteit

Nederland kenmerkt zich door een dicht netwerk van steden en dorpen en daarbij horende verplaatsingen op korte afstand. Door het groeiend aantal auto's en gereedschapskilometers bereiken we de grenzen van ons wegennet. Voor een duurzame samenleving is goed openbaar vervoer onontbeerlijk. De reistijden in het openbaar vervoer moeten concurreren met die van de auto. Trein, tram, lightrail, bus en OV-fiets moeten samen zorgen voor een aantrekkelijk snel, hoogfrequent en eenvoudig toegankelijk transportnetwerk. Goed openbaar vervoer is meer dan een verzameling lijnen, het is een systeem en moet dus veel meer dan nu in samenhang worden bekeken.

Openbaar Vervoer: de reiziger centraal

- **Betere aansluiting.** Voor D66 heeft een goede aansluiting van trein, metro, tram, bus en fiets prioriteit. In de dienstregeling maar ook op terreinen als betaling, tarieven en marketing. De tarieven van het openbaar vervoer moeten niet uit de pas lopen met autokosten.

- **Hogere frequenties.** Om meer (spits-)reizigers naar het openbaar vervoer te lokken is D66 voor het tot stand brengen van hoogwaardige, hoogfrequente 'metro-achtige' treinverbindingen tussen de (grote) steden. Met hogere frequenties worden vertragingen als minder hinderlijk ervaren. Dit betekent een snelle uitvoering van het programma 'frequent spoor' en prioriteit voor spoorverdubbeling op trajecten zoals tussen Den Haag en Rotterdam. Voor alle grote steden wordt ingezet op snelle onderlinge openbaar vervoer verbindingen, evenals uitbreiding van het NS-nachtnet. De trein nemen kan ook op andere manieren aantrekkelijker gemaakt worden, onder andere door bijvoorbeeld gratis internet aan te bieden en te zorgen voor schone treinen.

- **Snelle internationale verbindingen.** Ook in het internationaal treinvervoer dient geïnvesteerd te worden. Verbindingen met de hogesnelheidsnetwerken in het zuiden en in Duitsland vormen hier een onderdeel van. Nederland moet zich internationaal hard maken voor een rechtstreekse HSL-verbinding tussen Amsterdam-Brussel-Londen en Amsterdam-Groningen-Hamburg-Berlijn, zo veel mogelijk over bestaand HSL-spoor.
- **Toegankelijkheid voor minder validen.** Het openbaar vervoer moet voor iedereen toegankelijk zijn. D66 wil toegankelijkheid van haltes en opstapplaatsen voor minder validen. Dit toegankelijk maken en houden moet worden versneld. Wij willen geen plafond voor het goedkoop reizen per OV voor gehandicapten en chronisch zieken.
- **Reizigerbelang heeft hoge prioriteit.** Bij NS en bij vervoerders in het stads- en streekvervoer moet het reizigersbelang een prominente plaats innemen. De overheid stimuleert klantgericht ondernemerschap bij deze vervoerders door het stellen van de juiste kaders en door de inzet van sterke financiële prikkels op reizigersgroei en klanttevredenheid.
- **Ruim baan voor de fiets.** D66 wil het netwerk van fietsverbindingen verbeteren. Ook moeten er meer stallingvoorzieningen komen, in stadcentra, bij algemene voorzieningen en bij bedrijven. D66 wil blijven investeren in de gouden combinatie fiets-trein door het aantal fietsparkeerplekken bij stations verder uit te breiden (100.000 erbij in komende 10 jaar) en het succes hiervan te verbreden naar het regionaal openbaar vervoer.
- **Verkeersveiligheid fietsers verbeteren.** D66 wil de verkeersveiligheid voor fietsers verbeteren door het stimuleren van inrichtingsmaatregelen en technische hulpmiddelen in vrachtauto's en personenauto's.

Verstandig met auto's

Een gebalanceerde mix van uitbreiding van wegennet, oplossing van knelpunten, beprijzen van weggebruik en terugdringen van milieubelasting is noodzakelijk.

- **Schonere auto's.** D66 wil dat transport en mobiliteit in Nederland veel schoner en zuiniger wordt (brandstoffen, slimme technologie, elektrisch, het nieuwe werken). D66 wil in Europese wet- en regelgeving een helder stappenplan voor schonere auto's. Milieudifferentiatie/vergroening in belastingen voor auto's, en straks in de kilometerprijs, is succesvol en dient te worden doorgezet. Datzelfde geldt voor het gebruik van hybride en

elektrische auto's (en andere voertuigen), omdat het leidt tot het versneld schoner maken van het Nederlandse wagenpark.

- **Biobrandstoffen.** In de zoektocht naar alternatieven voor olie en het terugdringen van de CO2-uitstoot en fijnstof spelen biobrandstoffen een belangrijke rol. D66 onderschrijft het advies dat de Commissie Duurzaamheidsvraagstukken Biomassa (ook wel de Commissie Corbey genoemd) heeft uitgebracht. Het blijft daarbij van belang kritisch te kijken naar de nadelen van de winning van biobrandstoffen, zoals de gevolgen van landverschuivingseffecten. Voor biomassa en biobrandstoffen moeten scherpe, bindende duurzaamheidscriteria worden vastgelegd. De Cramer-criteria (2007) zijn hiertoe een goede eerste aanzet. In 2020 moet minimaal 50% van alle biobrandstoffen gewonnen worden uit afval (tweede generatie) en uit algen (derde generatie). D66 steunt het besluit dat in 2020 10% van de brandstoffen in de transportsector op een duurzame manier verkregen moet zijn. Deze doelstelling moet leiden tot een transitie naar een duurzame transportsector met een belangrijker plaats voor elektrische voertuigen.
- **Kilometerbeprijzing invoeren.** D66 houdt vast aan het voornemen dat mensen betalen voor het gebruik, niet voor het bezit van een auto en ziet mogelijkheden voor een slimme, groene en eerlijke kilometerheffing zonder dat daarbij de privacy van de autorijder in het geding komt. D66 wil daartoe de bestaande belasting op auto's verlagen zodat mensen minder betalen voor het bezit, maar meer voor het gebruik er van. D66 wil zo snel mogelijk een kilometerbeprijzing invoeren. Het in te voeren systeem moet vooral simpel en doeltreffend zijn. Daartoe moet vooral dicht aan de bron worden belast. Dus gebruik van drukke wegen op drukke tijden. Extra toeters en bellen als differentiatie naar milieubelasting, schade aan wegen of inkomenseffecten kunnen elders worden geïmplementeerd en leiden in de kilometerheffing alleen maar tot vertraging, complicatie en verlies aan effectiviteit. Daarnaast gaan vuile auto's per kilometer meer betalen dan schone auto's. Doordat vaste belastingen – de motorrijtuigenbelasting en de BPM op de aanschaf van auto's - worden verminderd, blijven de totale lasten voor de automobilisten gelijk. Bij ieder systeem van kilometerbeprijzing dient de privacy van de automobilist gewaarborgd te zijn.
- **Thuiswerken.** Een andere belangrijke manier om de filedruk in de spits te verminderen is slimmer om te gaan met woon-werk verkeer. De ingezette trend naar het 'nieuwe werken', met flexibele werktijden, thuis-

werkfaciliteiten, autodelen, bevordering van fietsgebruik en combi's met OV, moet worden versneld en binnen bereik van grotere groepen mensen worden gebracht.

- **Verbetering bestaande wegen.** Voor D66 is verbetering van bestaande wegen eerste keus, en nieuwe wegen mogen alleen als deze echte meerwaarde voor het functioneren van netwerken opleveren. Concreet betekent dit dat D66 kiest voor vergroten van de capaciteit van het bestaande hoofdwegennet en opwaarderen van belangrijke regionale wegen. Hierbij wordt rekening gehouden met de effecten van kilometerbeprijzing op de behoefte aan wegen. D66 wil aan de slag met creatieve en andere echt ontlastende oplossingen, zoals tunnels, waarbij in een vroeg stadium gelet wordt op het ontzien van natuur en mens.
- **Ontlasting rijkswegennet.** Het rijkswegennet wordt in Nederland intensief gebruikt voor relatief korte lokale en interlokale verplaatsingen. Daarom wil D66 het rijkswegennet ontlasten door aan betere benutting op netwerkniveau te werken: regionaal verkeer meer over het regionale netwerk, doorgaand verkeer over doorgaande routes. Verbeteringen in het netwerk die dit ondersteunen krijgen voorrang.
- **Parkeren op strategische locaties.** D66 wil meer P+R voorzieningen op strategische locaties in het wegennet waar goede overstapmogelijkheden beschikbaar zijn (naar trein, metro of snelle bus), zodat de toegangswegen tot de kerngebieden van het stedelijk netwerk kunnen worden ontlast en goed bereikbaar blijven. Daartoe wil D66 één aanpak van rijk, stadsregio's en steden ontwikkelen. Verder wil D66 de verbetering en onderhoud van belangrijke corridors als één geheel aanpakken, waarbij uitwisseling met OV extra aandacht krijgt.

Omgaan met krimp in de landelijke gebieden

Veel plattelandskernen hebben of krijgen te maken met bevolkingskrimp. Net als in het stedelijk gebied, heeft ook het landelijk gebied te maken met achterstandssituaties. Een adequate ruimtelijke en sociaal-economische ontwikkelingsstrategie is nodig. Dat is in eerste instantie een verantwoordelijkheid voor het lokaal bestuur, maar het rijk moet hen daarin bijstaan. Met investeringen in de economische structuur, zoals in ecologische landbouw en toerisme, en door het stimuleren van innovatie, zoals vervoer op maat en slimme netwerken voor zorg en onderwijs. Krimpgebieden moeten voldoende verbinding houden met vitale groeigebieden. Krimp is overigens lang niet altijd erg. Krimp is ook een kans. Er is minder druk op schaarse goederen, en meer fysieke ruimte voor bouwen en groen.

- **Verbreden bedrijvigheid rondom landbouw.** Veel agrarische ondernemers zoeken naar verbindingen tussen agrarische productie en ander bedrijvigheden zoals recreatie, zorg of educatie. Dit zijn belangrijke ontwikkelingen. Ze dragen bij aan de verbinding tussen stad en land, genereren extra inkomsten voor meer kleinschalige landbouw in de buurt van steden en dragen creatieve en duurzame oplossingen aan voor problemen van de grote stad. D66 wil deze ontwikkelingen ondersteunen door flexibilisering van overheidsmiddelen en het wegnemen van belemmerende regels, bijvoorbeeld op het gebied van kampeervoorschriften.
- **Realistisch omgaan met krimp.** Vergrijzing en inkrimping van de bevolking in de landelijke gebieden heeft consequenties voor bouwplannen en bereikbaarheid. Bouwplannen met te forse ambities moeten worden bijgesteld. Er moet diverser worden gebouwd, het accent moet van kwantiteit naar kwaliteit. Er moet regionale afstemming komen over bouwafspraken. D66 vindt daarnaast dat de bereikbaarheid van het landelijk gebied op peil moet blijven. Slechte ontsluiting vormt een knelpunt voor bedrijven en werknemers. Ook moet deeltijdwonen worden benut, werp geen belemmeringen op - zoals sommige gemeenten doen - met specifieke verordeningen voor tweede woningen.

Landschap en natuur

In een dichtbebouwd land als Nederland is het makkelijk te vergeten dat ons land ook weidse landschappen en schitterende natuur kent. De uitdaging is om op korte en lange termijn voldoende ruimte te kunnen bieden aan economische groei én aan waardevol landschap en natuur.

- **Nieuwe economische dragers voor het landelijk gebied.** D66 pleit voor nieuwe economische dragers voor het landelijk gebied, waar mogelijk gekoppeld aan de klimaatopgave van Nederland. In een aantal gebieden staat de economie en de leefbaarheid toenemend onder druk. D66 ziet daar mogelijkheden voor combinaties van windenergie, waterberging, verbetering van de waterkwaliteit, biomassa-productie, aanlevering van schoner grondwater, verving, duurzame recreatie en nieuwe natuur. Deze ontwikkelingen kunnen op maat plaatsvinden in de regio's, zoveel mogelijk 'business based', en waar nodig met ondersteuning van publieke middelen. Hiermee worden kosteneffectief meerdere duurzaamheids- en leefbaarheidsdoelen gediend. In het landelijk gebied ziet D66 ook de mogelijkheid het aandeel van de biologische voedselproductie te verhogen.
- **Helderheid over Natura 2000.** D66 is voorstander van het project Natura 2000, een Europees samenhangend

netwerk van beschermde natuurgebieden. De interpretatie van Natura 2000 brengt echter veel onrust teweeg onder alle betrokkenen bij de ontwikkeling van nieuwe natuur. D66 wil helderheid voor de vele ondernemers in de buurt van Natura 2000-gebieden. D66 wil daarom dat conform onze Europese verplichtingen de natuurgebieden in Nederland dit jaar nog definitief worden aangewezen.

- **Nationale parken beschermen.** D66 wil de bestaande nationale parken en landschappen, zoals de Veluwe, De Biesbosch en De Utrechtse Heuvelrug, nadrukkelijk beschermen tegen versnippering en verstedelijking. Bij het beheer is vooral aandacht nodig voor verzuring, overbemesting en natuurlijk waterbeheer. De Nationale Parken zijn parels van de Nederlandse natuur, waar duurzame recreatie en toerisme bij uitstek passen.
- **Ecologische hoofdstructuur (EHS).** D66 wil extra investeren in de kwaliteit van de ecologische hoofdstructuur. D66 geeft daarbij prioriteit aan het verwerven van de ontbrekende schakels tussen natuurgebieden. Natuurgebieden zijn van belang voor het herstel van de biodiversiteit. De overheid moet ruilgronden in haar bezit inzetten waar het kan, maar bereid zijn om te ontegenen waar dat moet. D66 wil waar mogelijk natuur combineren met andere doelen, zoals waterberging en duurzaam toerisme. Door de realisatie van natuur aan maatregelen uit het Delta-programma te koppelen kan geld bespaard worden. D66 wil de huidige snelheid van realisatie vasthouden.
- **Maatschappelijke initiatieven steunen.** D66 wil investeren in Nederlands Landschap. D66 steunt initiatieven, zoals het Deltaplan voor het landschap en het Akkoord van Apeldoorn van het Landschapsmanifest voor de verbetering en instandhouding van de kwaliteit en kwantiteit van de landelijke gebieden in Nederland. Biodiversiteit, cultuurhistorie en recreatieve ontsluiting vormen daarbij richtsnoeren om de eigenaren en beheerders in staat te stellen (bijvoorbeeld door de instelling van een fonds) deze extra landschapszorg duurzaam voor hun rekening te nemen.
- **Groen rond steden.** De aanleg van groene recreatiegebieden rondom steden (en dorpen) blijft achter. Een forse inhaalslag is nodig. Dat geldt ook voor de toegankelijkheid van deze voorzieningen die met name voor fietsers en wandelaars achterblijft. Daartoe dienen eigenaren en beheerders van het landelijke gebied in deze gebieden actief benaderd en gestimuleerd te worden om aaneengesloten netwerken van groene corridors en toeristisch-recreatieve routes over boerenland vorm te geven. Dit

versterkt de stad-land relatie, waaraan het oprichten van stadsboerderijen ook bijdraagt. D66 is voorstander van het aanleggen van nieuwe bossen, vooral ten behoeve van recreatie in stedelijke gebieden. Bos heeft daarnaast waarde op het gebied van natuur, CO2-opslag, fijnstof en als buffer tussen steden en groen.

- **Tegengaan overbevissing.** Niet alleen de natuur op het land behoeft bescherming. Ook de waternatuur staat onder druk. Om haar te beschermen moet de visserij verduurzaamd worden en is het nodig de meest kwetsbare, en belangrijkste, gebieden te beschermen. D66 wil binnen de EU een strenger Gemeenschappelijk Visserij Beleid voor het drastisch terugdringen van de bevissing van kwetsbare vissoorten zodat deze soorten zich kunnen herstellen. Als deze afspraken niet gehandhaafd worden, dreigt er een economische en ecologische ramp. De principes van het Gemeenschappelijk Visserij Beleid zijn ook daar waar Europese schepen en bedrijven vissen buiten Europese wateren van toepassing.
- **Zeerreservaten instellen.** Om de visstand of de natuurwaarden te herstellen, worden sommige gebieden voor langere tijd voor alle visserij gesloten. In overleg met onze partners in de EU en daarbuiten stellen we zeerreservaten in om de kraamkamers en meest kwetsbare gebieden (zoals delta's, zandbanken, wadden en riffen) te beschermen. In onze nationale wateren wijzen we deze gebieden versneld aan en zien er op toe dat er stevige maatregelen worden genomen. Ook bij andere activiteiten in de Noordzee, zoals de aanleg van windparken, wordt rekening gehouden met de zeenaatuur. Alle financiële middelen van het visserij-beleid worden aangewend om te investeren in de visbestanden en niet in het vistuig.

Landbouw en Dierenwelzijn

De Nederlandse landbouwsector is zeer gevarieerd: met kennisintensieve agribusinesses en biologische veeteelt, maar ook met meer traditionele intensieve veeteeltbedrijven. D66 wil innovatie van agribusiness de ruimte geven, maar stelt grenzen aan ontwikkelingen die ten koste gaan van volksgezondheid, dierenwelzijn, natuur en landschap. D66 wil dit bereiken door haar visie te vertalen in landelijke regie op agrarische bedrijvigheid. Het dier, een levend wezen waar respectvol mee omgegaan dient te worden, lijkt nu productiemiddel of schadepost te zijn geworden, iets wat D66 afkeurt.

- **Combineren van functies.** Veel functies van natuur en landschap zijn van groot belang voor onze samenleving. We genieten van mooie houtwallen, natuurlijke oevers,

koeien met roomblanke of mokkabruine dijen in de wei of rietvelden. Daarnaast zijn er nog vele andere eco-systeemdiensten, zoals biodiversiteit, biobrandstoffen, CO2-opslag of waterbeheer. D66 wil boeren belonen als ze deze maatschappelijke functies combineren met hun werk. Er zijn veel nieuwe duurzame verdienmodellen en rood-voor-groen financieringen in ontwikkeling. D66 wil dat, naast de bestaande fiscale faciliteiten omtrent investeringen in milieuvriendelijke aanpassingen, ook ingrepen ten behoeve van de diervriendelijkheid fiscaal aantrekkelijk worden. Om toekomstige generaties niet op te zadelen met de manier waarop wij leven, is het noodzakelijk om onze voedselketen te verduurzamen en de groei van vleesconsumptie te remmen.

- **Europees landbouwbeleid.** In het verlengde hiervan pleit D66 voor vernieuwing van het Europees landbouwbeleid, waarbij Europese gelden worden gekoppeld aan maatschappelijke diensten in de landbouw. Dit betekent dat boeren worden betaald op basis van de maatschappelijke prestaties die ze leveren, zoals landschap, cultuurhistorie, koeien in de wei, weidevogels, biodiversiteit, waterbeheer, energie, klimaat, educatie of recreatie.
- **Innovatieve landbouwsector.** D66 wil de bestaande kracht van de Nederlandse land- en (glas)tuinbouw verder versterken door duurzame oplossingen te bevorderen zoals de inzet van aardwarmte voor energieneutrale kassen.
- **Biotechnologie als kans.** D66 ziet in de ontwikkeling van biotechnologie en het veredelen van gewassen kansen voor innovatie en verduurzaming. De introductie van nieuwe gewassen moet niet meer afhankelijk zijn van een Europees veto. Wel is het van belang dat individuele consumenten zelf de keuze kunnen maken om wel of niet genetisch gemodificeerde producten te kopen.
- **Duurzame en diervriendelijke landbouw.** Voor D66 is in Nederland alleen toekomst voor duurzame, diervriendelijke voedselproductie. De producenten kunnen variëren van kleinschalige biologische bedrijven tot high-tech agroparken waar verschillende agrarische bedrijvigheden op een innovatieve, duurzame en diervriendelijke wijze gecombineerd worden. Milieuwinst ontstaat door gebruik te maken van elkaars afvalstromen. D66 staat in principe niet negatief tegenover agroparken en wel negatief tegenover megastallen zonder extra garanties voor de volksgezondheid en investeringen in dierenwelzijn en milieu. Ook het landenschappelijke effect van megastallen is ongewenst gezien het schaarse open landschap dat Nederland kent. Het RIVM doet op dit moment onderzoek naar risico's van

grote intensiteit van vee voor de volksgezondheid en diergezondheid. D66 wil dat de resultaten van dit onderzoek zwaar worden meegewogen bij het formuleren van de landbouwmaatregelen. Omdat agroparken zich slecht verhouden tot woonkernen moet op zoek worden gegaan naar meer passende locaties, bijvoorbeeld in de buurt van havens of bedrijventerreinen.

- **Dierenwelzijn verbeteren.** D66 is tegen het dierenleed in de bio-industrie. D66 wil concrete verbeteringen in de veeteelt, zoals het fors vergroten van de hokken voor dieren, het buiten laten grazen van runderen, het verbieden van onverdoofd castreren van varkens en het aan banden leggen van diertransporten langer dan vier uur of verder van 300 kilometer. Boeren moeten voor deze verbeteringen gebruik kunnen maken van een aftrekregeling om hun gelijk speelveld te behouden. De jacht op en handel in beschermde diersoorten moet worden aangepakt.
- **Aanpak dierenmishandeling.** D66 wil dat mensen die dieren mishandelen, hoge boetes, een houdverbod en eventueel een celstraf opgelegd kunnen krijgen.
- **Welzijnslabel op alle dierlijke producten.** Een beschaafde samenleving behoort fatsoenlijk en veilig om te gaan met dieren. D66 wil dat op alle dierlijke producten een label komt waarop eenvoudig af te lezen is wat de graad van dierenwelzijn is geweest. Zo worden consumenten in staat gesteld een verantwoorde keuze te maken. Hierbij kan worden ingespeeld op de vele initiatieven waar supermarkten, veehouderijbedrijven en dierenbescherming al mee bezig zijn.
- **Jacht op en handel in beschermde diersoorten aanpakken.** Veel dieren worden met uitsterven bedreigd door vernietiging van hun leefgebied, overbejaging en dierenhandel. D66 wil een strengere controle op - en handhaving van - de handel in Nederland en Europa.